

BY, MARSK OG GÆST



By, marsk og geest 25

Kulturhistorisk tidsskrift
for Sydvestjylland



Forlaget Liljebjerget 2013

Indhold

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og Innovationsstyrelsens retningslinier.	
Redaktion: Mette Højmark Søvsø, Søren Mulvad, Bo Ejstrud, Gudrun Gormsen, Flemming Just, Niels Algren Møller, Morten Søvsø.	
Layout: Kirk & Holm.	
Tryk: PE-offset	
Copyright: 2013 Forlaget Liljebjerget	
Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag. Det blev oprettet i 1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.	
Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene 1591–92 otte bøger, der var „Prentet paa Liliebierget udi Ribe“. Om disse bogudgivelser og trykkeriet se <i>By, marsk og geest</i> 10, 1998.	
ISBN 978-87-89827-40-7 ISSN 0905-5649	
Illustration på forsiden: Højmiddelalderens grave på Lindegården i Ribe, s. 65.	
Illustrationer på bagsiden: Blymodel til spænde, se s. 16, ribestenen, se s. 31, skånemarkedet, se s. 53, plankekiste fra Lindegården, se s. 67, familien Hyphoff i silhouet, se s. 80.	
Redaktionen har så vidt muligt forsøgt at respektere ophavsrettighederne til bogens illustrationer. Føler nogen deres ophavsrettigheder krænket og gør berettigede krav gældende, vil de naturligvis blive honoreret.	
Forord af Flemming Just s. 07	
<i>Michael Alrø Jensen</i>	
Udgravningerne i Sct. Nikolajgade – Nyt om Ribes markedsplads i det 9. og 10. århundrede s. 09	
The excavations in Sct. Nicolaj Street – New results from Ribe’s marketplace during the 9th and 10th century s. 26	
<i>Lisbeth Imer, Maria Knudsen og Morten Søvsø</i>	
Ribe-stenen s. 29	
The Ribe Runestone s. 38	
<i>Katrine Berg Pedersen</i>	
1200-tallets ærkebisperstridigheder i lokalt perspektiv – Ribebisperne under opgøret mellem kirke og konge s. 41	
The archbishop’s conflicts during the 13th century viewed from a local perspective – Ribe’s bishops during the clashes between the church and king . s. 60	
<i>Bente Grundvad</i>	
Højmiddelalderens grave på Lindegården i Ribe s. 63	
The High Middle Age burials from Lindegården in Ribe s. 72	
<i>Jan Tuxen</i>	
En silhuetør kommer til byen – identifikation af en samling silhuetportrætter s. 75	
A silhouette artist comes to town – the identification of a silhouette portrait collection s. 86	

Forord

I 1989 udkom det første nummer af *By, marsk og geest*. Undertitlen var *Årsberetning 1988*. Den antikvariske Samling i Ribe. Hovedtitlen blev valgt, fordi byen, marsklandet og det lidt højere liggende gestland var museets arbejdsmark. Undertitlen var ikke så præcis, for beretningsdelen indsnævrede sig til en enkelt side med en oversigt over ansatte og økonomien. I stedet for en årsberetning var der derimod fra begyndelsen tale om at publicere videnskabelige artikler præget af stor indsigt og med et naturligt fokus på byarkæologi. Her havde Ribe jo netop i 1970'erne og 80'erne bragt sig afgørende i front i Danmark, bl.a. med fundet af det allertidligste Ribe fra begyndelsen af 700-årene.

Forsiden bar et billede af den enøjede og vise Odin, og bagsiden en gengivelse af et andet fund, nemlig en fransk falkonér fra 1300-tallet. Så havde både vikingetiden og middelalderen hver fået sin del, og meget passende var det også både Stig Jensen og Per Kristian Madsen, der stod som underskrivere af forordet. De ville med det ny skrift gerne skabe en levedygtig tradition med vægt på det faglige indhold, „for vi tror på, at museumsarbejdet og forskningen er uløseligt forbundne“.

Nu er vi kommet til 25. årgang af *By, marsk og geest*, og man kan i høj grad konstatere, at den linje, som de to initiativtagere for et kvart århundrede lagde, har været fulgt lige siden. Som et resultat heraf er årbogen nu optaget på Forsknings- og Innovationsstyrelsens såkaldte autoritetsliste, hvor anerkendte tidsskrifter kan optages efter vur-

dering af en faggruppe. Det er det eneste tidsskrift udsendt af et museum, som er optaget på listen, og det forpligter naturligvis. Det kræver en omhyggelig fagbedømmelse, og at tidsskriftet til stadighed er attraktivt at skrive i, også for fagfolk uden for Sydvestjyske Museer.

Med en forestående 25. årgang på vej har der været en god anledning til at stoppe op og evaluere indhold og form. Det har ført til, at vi nu har givet *By, marsk og geest* et helt nyt layout, der afspejler et nutidigt designsprog. Indholdsmæssigt har vi valgt at styrke fagligheden endnu mere. Hidtil har *By, marsk og geest* været en årbog for Sydvestjyske Museer. Nu gør vi det til et decideret tidsskrift med undertitlen *Kulturhistorisk tidsskrift for Sydvestjylland*. Samtidig har vi udvidet redaktionen med gode kolleger fra nabomuseer, og vi har også styrket fagfællebedømmelsen, således at der nu er tale om dobbelt-blind bedømmelse, dvs. at de eksterne bedømmere ikke kender forfatterens identitet og omvendt. Fagligt fokus bliver arkæologiske og historiske artikler omhandlende perioden før ca. 1850.

Samtidig hermed begynder Sydvestjyske Museer at udgive en populærvidenskabelig årbog med titlen *Levende viden*. Det vil bringe historier fra hele Esbjerg og Fanø kommuner og omfattende alle tider.

Vi håber, læserne vil tage godt imod det 'nye' *By, marsk og geest*.

Flemming Just
Museumsdirektør

Udgravningerne i Sct. Nicolaj Gade

Nyt om Ribes markedsplads i det
9. og 10. århundrede

Af Michael Alrø Jensen



Ved renoveringen af Sct. Nicolaj Gade i 2010 og 2011 blev et af de hidtil største sammenhængende arealer (190m²) af Ribes markedsplads afdækket umiddelbart under eksisterende gadeniveau. Ved den efterfølgende undersøgelse kunne den allerede kendte parcelstruktur iagttages, og der blev udtaget prøver til naturvidenskabelige dateringer af markedspladsens yngste forseglede lag. Tilsammen har det givet bemærkelsesværdig ny viden om markedspladsens udvikling. Det har været muligt i kraft af tidligere undersøgelser at påvise en høj grad af stabilitet i markedspladsens organisering, men undersøgelsens vigtigste resultat var imidlertid dateringen af den yngste stratigrafi, hvorved der kunne påvises en kontinuerlig urban aktivitet på stedet til og med det 10. årh. Dermed lukkes hullet i Ribes tidlige historie, og der åbnes for nye forståelser af Ribes udvikling i vikingetid og tidlig middelalder.

Indledning

I forbindelse med renoveringen af Ribe Kunstmuseum i 2009 ønskede Esbjerg Kommune at renovere Sct. Nicolaj Gade med granitbelægning og samtidig etablere en brolagt forplads til kunstmuseet. Projektet, der desuden omfattede renoveringen af en stor del af gadens ledningsføringer, planlagdes i to etaper. I 2010 renoveredes fra Saltgade til kunstmuseet med tilhørende forplads, og i 2011 renoveredes den resterende del af gaden indtil Odins Plads.

Situationen i Sct. Nicolaj Gade er arkæologisk mere kompliceret end ved lignende gaderenoveringer syd for Ribe Å, hvor gaderne som oftest har fungeret siden den tidlige middelalder. Sct. Nicolaj Gade er

et yngre gadeforløb, der skærer sig tværs igennem et stort antal værkstedspareller tilhørende det 8. og 9. århundredes markedsplads med komplicerede og meget fundrige kulturlag. Disse lag er særegne i Danmark og er af international betydning. Anlægsarbejdet blev derfor overvåget af Sydvestjyske Museer.

Formålet med undersøgelserne i 2010 og 2011 var at belyse markedspladsens yngste historie og om muligt datere de yngste lag ved hjælp af naturvidenskabelige dateringsmetoder. Spørgsmålet om markedspladsens ophør er central for forståelsen af Ribes udvikling i den sene vikingetid og tidlige middelalder. Det har hidtil ikke været



Fig. 1.

Sct. Nicolaj Gade (tidligere Tangedgade) på udsnit af Den Kgl. Generalvejkommisions kort over Ribe by fra 1797.

The location of Sct. Nicolaj Gade (earlier Tangedgade) as seen on a map of Ribe from 1797.

muligt på baggrund af det arkæologiske fundmateriale at påvise det 10. århundredes Ribe, og det har derfor været et åbent spørgsmål, hvorvidt der var kontinuitet mellem markedspladsen og middelalderbyen (Bencard 2010, s. 7).

Områdets topografi og historiske baggrund

Sct. Nicolaj Gade, tidligere Tangedgade, er en 250 m lang NV-SØ orienteret gade, der omtrentlig følger det nordlige forløb af Ribe Å. Gaden ses på Resens Atlas fra o. 1675 og på Den Kgl. Generalvejkommisions kort over Ribe by fra 1797, hvor den forbinder Nørre Port med landsbyen i Tange. På Resens Atlas er vejforløbet ubebygget, men på Den Kgl. Generalvejkommisions kort er den vestligste del af Tangedgade bebygget ud mod gaden, mens områderne bag og øst for bebyggelsen ligger hen som haver. Vejforløb går sandsynligvis tilbage til midten af det 13. århundrede, hvor det pga. åens opstemning ikke længere var muligt at benytte det ældre overfartssted i forlængelse af Badstuegade. Trafikken fra Tange By og Sankt Nicolaj sognekirke og nonnekloster var derfor nødsaget til gå over åen ved Nørre Port (Søvsø 2010b s. 52 ff.). Området

omkring Saltgade betegnes i det 14. århundrede ofte som „suburbium“, altså forstaden (Kinch 1869, s. 507). Ved Nørre Ports nedrivning i 1843 og den efterfølgende industrialisering af Ribe tog udviklingen til i den nordlige bydel omkring Sct. Nicolaj Gade. Dette skete først i form af beboelse og senere i form af industri, indtil områderne syd og nord for gaden var fuldt bebyggede i første halvdel af det 20. århundrede (Toftgaard 2010, s. 19ff).

Sct. Nicolaj Gade har i dag sit højeste punkt ud for Ribe Kunstmuseum, ca. 6,5 m o. DNN, hvorfra den falder jævnt mod sydøst og nordvest til henholdsvis 5,45 m foran Museet Ribes Vikinger og ca. 5,25 m ved Sct. Nicolaj Gade 2. Det oprindelige landskab er veldokumenteret fra Kunstmuseet til Odins Plads, mens forholdene er mere usikre i den nordligste del af gaden. Landskabet før markedspladsens etablering havde sit højeste punkt under Odins Plads og Museet Ribes Vikinger, hvor undergrunden ligger 5 til 6 m o. DNN. I Sct. Nicolaj Gade ligger undergrunden 3–4 m o. DNN frem til Sct. Nicolaj Gade 6B (se fig. 2), hvorfra den falder mod nord og nordøst. Fra Sct. Nicolaj Gade 6A ligger undergrunden under 2,5 m o. DNN (Feveile 2006a, s. 17ff.), og det har hidtil været antaget, at markedspladsen ikke strakte sig ud i områder, der lå lavere end 2,5 m.

Undergrundssandet, der består af brungul hedeslettesand, overlejres af et som regel lysegråt og ca. 10 cm tykt blegsandslag. Dette overlejres igen af et oprindeligt muldlag, der udgjorde terrænoverfladen ved markedspladsens etablering. I den sydlige del af Sct. Nicolaj Gade, fra Ribe Kunstmuseum til Odins Plads, overlejres muldlaget af et gult fygesandslag. Fygesandslaget, der blev aflejret omkring Kristi fødsel, varierer i tykkelse fra få centimeter til over en halv meter, hvor det er kraftigst. Fygesandslaget overlej-

res af et tyndere muldlag, der har udgjort terrænoverfladen ved markedspladsens etablering (Feveile 2006a, s. 21ff). Det oprindelige terræn, hvorfra markedspladsen blev etableret, har altså nogle steder ligget en del højere end toppen af undergrundssandet.

Tidligere arkæologiske undersøgelser

Siden markedspladsen blev erkendt ved den første udgravningskampagne i Kunstmuseets have fra 1970–76, har Den antikvariske Samling under skiftende antikvarer og inspektører udført en lang række undersøgelser i Ribes nordvestlige bydel mellem Ribe Å og Tved Å. Blandt de betydeligste er: Dommerhaven (1974), Kunstmuseets have (1975), Sct. Nicolaj Gade 8 (1986) og Posthuset (1990–91) (Feveile 2006a, s. 13). Artiklen skal ikke komme nærmere ind på disse udgravninger med undtagelse af sidstnævnte, der er central i forståelsen af markedspladsens organisering og udvikling. Her blev der gjort observationer af grøfter og hegnsløb, som i kombination med iagttagelser gjort ved ældre udgravninger danner baggrunden for Claus Feveiles rekonstruktion af markedspladsens parcelstruktur i det 8. og 9. århundrede. Feveiles arbejde har, med kulminationen i *Ribe Studier* fra 2006, resulteret i den til dato største sammenhængende bearbejdning af Ribes udstrækning og udvikling i det 8. og 9. århundrede.

En af Feveiles hovedkonklusioner var, at der inden for det nutidige Ribe ikke eksisterede væsentlige arkæologiske levn efter markedspladsen og den tilhørende bebyggelse fra anden halvdel af det 9. århundrede og indtil midten af det 11. århundrede, hvor de første bebyggelsestyper optræder syd for Ribe Å. Han opstillede tre scenarier som forklaring på sine iagttagel-

ser: 1. De manglende arkæologiske spor skyldtes tilfældigheder eller metodiske problemer ved de gældende oldsagstypologier. 2. Ribe forsvandt eller flyttede til en lokalitet uden for det nuværende byområde. 3. Funktioner relateret til handel og håndværk flyttede uden for byen, mens den fortsat fungerede som kirkeligt centrum (Feveile 2006a, s. 52 ff.). Senere mente Feveile, at de manglende arkæologiske spor afspejler den reelle situation efter midten af 9. århundrede, og at markedspladsens forsvinden skyldtes en generel destabilisering af Nordsøområdet i kølvandet på det frankiske kejserriges deling i 840 (Feveile & Søvsø 2010, s. 38 ff.). Markedspladsens forsvinden står i modsætning til de skriftlige kilder, hvor Ribe for første gang nævnes i *Vita Anskarii* fra 870, der beretter om Ansgars missionsvirksomhed i byen halvandet årti tidligere. Ribe nævnes desuden i flere tyske dokumenter fra det 10. århundrede og endeligt af Adam af Bremen i 1070'erne (Nielsen 1985, s. 13).

En mulig forklaring på det modstridende forhold mellem de arkæologiske og de skriftlige kilder blev frembragt ved de første udgravninger af Lindegården syd for domkirken i 2008–2009. Her fandtes 18 kristne grave, hvoraf det var muligt at kulstof-14 datere flere af skeletterne. Kulstof-14 dateringerne i kombination med de øvrige arkæologiske iagttagelser sandsynliggjorde, at der blev foretaget kristne begravelser ved domkirken fra midten af det 9. århundrede og med sikkerhed indtil midten af 11. århundrede (Søvsø 2010a, s. 159–163). Det tydede da på, at Ribe efter markedspladsens forsvinden fortsat havde fungeret som et kirkeligt center (Feveile & Søvsø 2010, s. 44).

Sct. Nicolaj Gade havde indtil 2010 i modsætning til de tilstødende matrikler kun været genstand for mindre arkæologiske undersøgel-

ser. I 1990 blev der udført en mindre undersøgelse i forbindelse med en fjernvarmereparation foran Sct. Nicolaj Gade 14 (ASR 963), og i 1993 blev der foretaget en mindre undersøgelse (ASR 1084) i forbindelse med udskiftningen af belægningen i den sydligste del af Sct. Nicolaj Gade. Anlægsarbejdet berørte kun i beskedent omfang væsentlige arkæologiske lag. Tilsvarende ar-

bejder foregik i den nordlige del af gaden i slutningen af 1980'erne, men uden at arbejdet blev fulgt af arkæologer.

Den arkæologiske undersøgelse

Den arkæologiske undersøgelse under første etape blev indledt d. 27. april 2010 og afsluttet d. 28. juni

2010 under ledelse af arkæolog Sarah Qvistgaard med deltagelse af museumsinspektør Claus Feveile. Anden etape blev indledt d. 18. juni 2011 og afsluttet d. 18. november 2011 under ledelse af arkæolog Michael Alrø Jensen. Undersøgelserne i felt M20 skete med deltagelse af museumsinspektør Morten Søvsø samt arkæologerne Sarah Qvistgaard, Anders Chr. Christensen og Maria Knudsen. Amatørrarkæolog Flemming Gadgaard assisterede og afsøgte feltet med metaldektektor. Soldningen af kulturlagene blev primært udført af amatørrarkæologerne Verner Hansen, Inge Rüsck og Flemming Gadgaard.



Fig. 4. Typisk udgravningssituation ud for Sct. Nicolaj Gade 4.

The general excavation conditions as seen in front of Sct. Nicolaj Gade 4.

27 felter (se fig. 3) hovedsageligt i forbindelse med gravningen af kloaktraceet. Hvor der var bevaret væsentlige kulturlag, blev felterne anlagt i en længde af ca. tre meter svarende til længden af et kloakrør. Feltgrænserne og evt. arkæologiske anlæg i bunden af kloakgrøfterne blev under anden etape indmålt med GPS.

Undersøgelsens hovedfelt (M20) blev anlagt under anden etape. Anlægsarbejdet blev indledt ved en afgravning af gaden for fundering af den nye belægning over en strækning på 31 m fra Ribe Kunstmuseum og forbi Posthuset (i alt 190 m²). Det stod hurtigt klart, at der var bevarede kulturlag umiddelbart under den fungerende belægning, og anlægsarbejdet blev derfor stoppet, så der kunne foretages en arkæologisk undersøgelse. Denne bestod af en minutøs afrensning af hele fladen efterfulgt af fotoregistring og opmåling. Der blev herefter udgravet til to rendestensbrønde (60 x 60 cm og 1 m dybe) ved den sydlige feltkant. Med undtagelse af udskiftningen af den eksisterende vandledning blev feltet friholdt for yderligere graveaktivitet. De øvrige dele af gaden blev ligeledes afgra-

Esbjerg Kommune er meget bevidst om de økonomiske udgifter forbundet med at grave i kulturlagene under Ribe. Derfor er gaderenoveringerne tilrettelagt på en måde, hvor de eksisterende ledningstraceer til kloak, fjernvarme og vand i størst muligt omfang genbruges til de nye ledningsføringer, og indgrebene i uforstyrrede kulturlag begrænses mest muligt. Arbejdet foregik i praksis ved, at gravemaskinen gravede sig ned til den gamle kloak, som blev udskiftet med nye PVC-rør til henholdsvis regn- og spildevand. På grund af separeringen af regn- og spildevand var de eksisterende ledningstraceer ikke altid tilstrækkelige, og de måtte udvides i mindre grad. Hvor udvidelsen gik i intakte lag, blev jorden taget fra til vandsoldning i sække á 1 m³ for at sikre genstandsfundene og spare tid i feltfasen. Før de nye rør blev lagt, overtog arkæologen kloakgrøften og foretog en afrensning af den ene profil samt kloakgrøftens bund. Efter endt afrensning blev profilerne systematisk fotoregistreret og udvalgte partier blev tegnet i målestok 1:20.

Der blev ved første etape anlagt 18 felter (se fig. 2) i forbindelse med tracegravningen til kloak og vand, mens der ved anden etape anlagdes



Fig. 2.

Fig. 2. Første etape. Felternes omtrentlige placering er markeret med rød. De rekonstruerede parceller med grå. Efter Feveile 2006a.

The first excavations. The approximate location of the trench is marked in red and the reconstructed plots are marked in grey.

Fig. 3.

Anden etape. Felterne er markeret med lysrød. De rekonstruerede parceller med grå. Efter Feveile 2006a.

The second excavations. The trenches are marked in red and the reconstructed plots in grey.



Fig. 5.

Udgravningssituationen i felt M20 ud for Posthuset. De afdækkede parceller afrensnes og registreres.

The excavation of trench M20 in front of the post office. The uncovered plots being cleaned and recorded.

vet forud for tracegravningen, men uden at maskinerne gik under den eksisterende vejkasse.

Det oprindelige landskab

Der blev ved første etape gravet under de menneskeskabte aflejringer i tre felter; M1, M7 og M8. I den sydlige del af felt M1 var det oprindelige terræn bevaret i form af et 10 cm tykt, lysegråt muldlag, hvis top lå 2,67 m o. DNN. Herunder lå et lyst gråligt blegsandslag, der gradvist gik over i gulbrunt undergrundssand. Undergrundssandets top lå 2,4 m o. DNN. I den nordlige del af felt M1, hvor kloakgrøften var dybest, nåede den ikke under kulturlagene.

I felt M7 var vækstzonen bortgravet, og kulturlagene lå direkte på undergrundssandet ca. 3,44 m o. DNN. I M8 var størstedelen af det oprindelige terræn også afgravet, hvilket kom til udtryk i en skarp overgang mellem organiske kulturlag og undergrundssandet, hvis top lå ca. 4 m o. DNN.

På baggrund af undergrundsagttagelserne synes det oprindelige

terræn under den nordlige del af Sct. Nicolaj Gade at være forholdsvis kuperet efter sydvestjyske forhold. Det oprindelige landskab stiger minimum 1,6 m i området mellem Sct. Nicolaj Gade 5 og Sct. Nicolaj Gade 6B. Der blev ikke gravet til undergrund syd for Sct. Nicolaj Gade 6B, men ved udgravningerne i Kunstmuseets kælder (ASR 15) blev undergrunden registreret 3,6 m o. DNN. Det oprindelige landskab under den nordlige del af Sct. Nicolaj Gade synes altså at have sit højeste punkt i området ved Sct. Nicolaj Gade 6B, hvorfra det falder jævnt mod SØ og forholdsvis brat mod NV.

Der blev under anden etape gravet til undergrund i felterne M31, M32, M42, M43, M44, M45 og M46. Fra felt M22 til felt M30 gik kloaktraceets bund ikke under blegsandslaget. Det overliggende fygesandslag kunne følges kontinuerligt i kloaktraceets profiler fra felt M22 til M32, hvorefter laget var fjernet af moderne nedgravninger. Fygesandslaget var derefter stedvist bevaret i felt M39 og M41. Lagets top steg jævnt fra kote 3,8 m o. DNN i felt M22 til 4,2 m i felt M31. Et andet og yngre fygesandslag, der kun var få cm tykt og adskilt fra det ældre ved en tynd væksthzone, kunne følges i felt M27, M28 og M29. Det var ikke muligt med sikkerhed at påvise væksthorisonten over fygesandslaget. Forudsat at fygesandslaget ikke var afgravet i betydeligt omfang, må terrænoverfladen ved markedspladsens etablering have ligget 4 til 4,5 m o. DNN i den sydlige del af Sct. Nicolaj Gade.

De ældste kulturlag – det 8. århundrede

I felterne M1, M7 og M8 bestod de ældste kulturlag af kompakte organiske lag med et højt indhold af træ, kviste og strå. Lagene indeholdt spor af glasperleproduktion

i form af råmateriale og glasaffald foruden glasperler. De nedre organiske kulturlag var i alle tre felter overlejret af typiske markedspladslag dvs. meget tynde og forskelligartede lag af aske, sand, trækul og organisk materiale fra forskellige håndværks- og bebyggelsesaktiviteter. Disse lag blev observeret i stort set alle felter under første etape og strakte sig med sikkerhed indtil det nordvestre hjørne af Sct. Nicolaj Gade 3, men undergrundsniveaue og kulturlagenes tykkelse taget i betragtning, er det sandsynligt, at markedspladsen strækker sig helt til Saltgade. Sikkert er det, at markedspladsen strækker sig ud i det lavtliggende område mod nord, hvor det oprindelige landskab ligger under 2,5 m.

Ved anden etape kunne markedspladsen følges kontinuerligt i kloaktraceets profilvægge fra felt M21 til M30. I felt M21 var de arkæologiske lag næsten totalt destrueret af nyere tids nedgravninger. Den kraftigste lagserie blev registreret i felt M22, hvor der var intakte kulturlag fra kote 4,71 – 3,84 m o. DNN. Kulturlagene tykkelse aftog derefter jævnt mod syd i takt med det faldende terræn og det stigende undergrundsniveau. I felt M29 var der intakte kulturlag fra kote 4,22 – 3,86 m o. DNN. I de efterfølgende felter blev kulturlagene bevaret stadig mere sporadisk og tyndere, og i felt M31 var der bevaret fladedækkende kulturlag fra 4,18 – 4,03 m o. DNN. I den sydlige del af feltet var kulturlagene ikke længere stratificerede, men bestod blot af ét homogent lysebrunt sandlag. Fra felt M32 var der ikke længere bevaret fladedækkende kulturlag.

I kloaktraceets profilvægge lå der over markedspladslagene en forholdsvis kraftig vejopbygning fra nyere tid. Den generelle fundsammensætning i kloaktraceet tyder på en stratigrafi bestående af lag fra markedspladsens ældste faser

direkte overlejret af lag fra nyere tid. Der optræder kun ganske få middelalderlige skår i form af gråvare og glaseret rødgods. Indholdet af yngre glaseret rødgods, stentøj og fajance er væsentligt højere, skønt nyeretidslagene blev forsøgt fraseret. Hovedparten af det øvrige fundmateriale kommer fra forskellig værkstedsaktivitet som kammageri, metalstøbning og glasperleproduktion. Sidstnævnte fundgruppe er stærkt repræsenteret i fundmaterialet i form af forskelligt råglas (heriblandt tessera), halvfabrikata (tangaftryk, tråd og dråber) samt færdigproducerede perler. Hertil kommer importerede perler. Sammensætningen af glas-materialet sandsynliggør, at markedspladslagene i kloaktraceet har sit tyngdepunkt i tiden før år 800, hvor de lokalt producerede perler fortrænges af importerede.

Terrænændringerne og de mange nyere tids nedgravninger i den sydlige del af Sct. Nicolaj Gade og omkring Odins Plads vanskeliggør en sikker påvisning af markedspladsens sydøstlige afgrænsning. Intet tyder på, at det parcellerede område strakte sig længere mod syd-øst end hidtil antaget. Den eneste sikre parcelgrøft blev registreret i plan og profil i felt M22. Parcelgrøften skar flyvesandslaget samt det derpå liggende ældste kulturlag. Øverst bestod fylden af mørkt, gråbrunt omsat organisk materiale, hvori der var bevaret rester af en hegnspæl. Denne var presset ud af form som følge af trykket fra de overliggende lag, der havde sat sig i parcelgrøften. Grøftens topniveau lå ca. 3,83 m o. DNN, og den blev mod vest skåret af en sandsynligvis middelalderlig grube, der indeholdt et mindre teglstensfragment. Et rektangulært grubehus blev delvist registreret i bunden af felt M32 (se fig. 14). Nedgravningen til grubehuset skar fygesandslaget i kote 4,21 m o. DNN, og begge var overlejret af nyere tids lag. Der var spor



Fig. 6.

Typiske markedspladslag i felt M7 ud for Sct. Nicolaj Gade 9. I bunden af feltet ses undergrundssand overlejret af blegsand og et oprindeligt muldlag.

The marketplace layer in trench M7 in front of Sct. Nicolaj Gade 9. Visible in the bottom of the trench is the sandy subsoil covered by a bleached sand layer and the old surface layer.

efter en forkullet trækonstruktion i grubehusets østside, hvor der blev lagt et mindre snit. Grubehusets bund lå 3,13 m o. DNN, mens bunden af den tilhørende væggrøft lå i kote 3 m. Grubehusets rektangulære form og den tilhørende væggrøft taler for en datering efter år 800.

Mulige bebyggelsesspor ældre end den regulerede markedsplads blev registreret i form af stolpehuller i felt M27, M28 og M29. Alle stolpehuller blev indmålt i kloaktraceets bund, der lå i niveau med blegsandslaget. Det var usikkert fra hvilket niveau, stolpehullerne var nedgravet, med undtagelse af et,

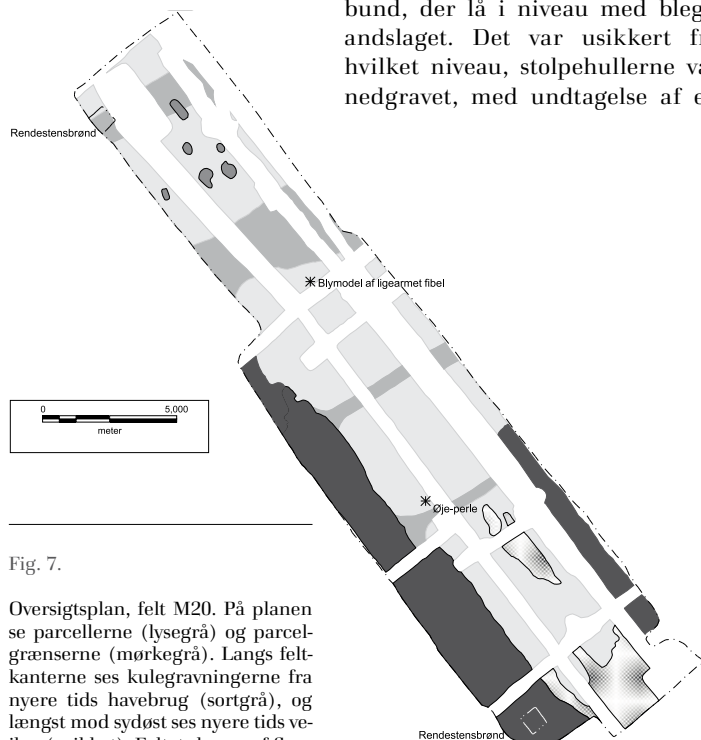


Fig. 7.

Oversigtsplan, felt M20. På planen se parcellerne (lysegrå) og parcelgrænserne (mørkegrå). Langs feltkanterne ses kulegravninger fra nyere tids havebrug (sortgrå), og længst mod sydøst ses nyere tids vejlag (prikket). Feltet skæres af flere recente grøfter (hvid). Stjerne markerer fundstedet for blymodellen til en ligearmet fibel (fig. 9) og en gul øje-perle (fig. 10).

Plan of trench M20. The plan shows the plots (light grey) and the plot-boundaries (dark grey). On the edge of the trench are deep disturbances from recent gardening (black grey) and in the south-east are traces of recent road layer (dotted). The trench is crossed by several modern ditches (white). The find spots for the lead mould, for casting an equal-armed brooch (fig. 9) and the yellow eye-bead (fig. 10) are marked with stars.

der lå delvist under traceets nordlige profilvæg. Stolpehullet skar fygesandslaget og var overlejret på markedspladsen. De mørke lag udgjorde parcellernes grænser, og deres placering stemte overens med de parcelgrænser man registrerede ved udgravningerne under posthuset (se fig. 8) i 1990–91 (Feveile 2006a, s. 25ff.).

Parcellerne

Felt M20 strakte sig over fire til fem værkstedspareller, der hver var ca.

fem meter brede og orienteret NØ–SV. Den sydligste parcels sydøstlige afgrænsning blev ikke erkendt, da den sydligste del af feltet fremstod uklart pga. moderne forstyrrelser og stedvis overlejrende vejopbygning fra nyere tid. Den registrerede flade lå mod nordvest 5,7 m o. DNN og faldt jævnt til kote ca. 5,3 m i sydøst. De øverst bevarede kulturlag lå at dømme efter feltets sydvestlige feltkant i kote 5,95. De øverste 20 cm kulturlag blev i den vestlige del af feltet afgravet og fjernet sammen med et eventuelt fundmateriale, før anlægsarbejdet blev stoppet. Dette var dog ikke alene et onde, for havde den afgravede flade ligget i de øverste homogene, mineraliserede lag, ville det næppe have været muligt at erkende parcellerne.

Parcellerne fremstod, når de afgravedes horisontalt, som en mosaik af ganske tynde og komprimerede, men ekstremt fundrige aktivitetslag bestående af aske, sand og trækul. Lagene mellem parcellerne fremstod mørkere og mindre stratificerede, hvorfor de blev tolket som deponerede affaldslag. Disse var ikke fyldt i grøfter men derimod fladedækkende lag, der satte sig ud mod parcelgrænserne som resultat af en stadig komprimering og sætning af de underliggende lag. De mørke og øverstliggende lag mellem parcellerne var stærkt mineraliserede og indeholdt ikke uforkullet organisk materiale, som det var tilfældet, når man bevægede sig blot en halv meter dybere i markedspladsen. De mørke lag udgjorde parcellernes grænser, og deres placering stemte overens med de parcelgrænser man registrerede ved udgravningerne under posthuset (se fig. 8) i 1990–91 (Feveile 2006b, s. 123).

Langs feltets kanter lå homogen, humuslignende jord, som indeholdt fragmenterede teglsten med spor af mekanisk slid. Dette var sand-

synligvis et resultat af nyere tids kulegravninger i forbindelse med havebrug. Der var tale om betydelige forstyrrelser, der at dømme efter udgravningen til den sydøstlige rendestensbrønd omfattede op til den øverste meter af markedspladsen. Kulegravningerne berører sandsynligvis store dele af matriklerne på begge sider af gaden, og ved anlæggelsen af forpladsen til Kunstmuseet var der da heller ingen spor af markedspladsen udover enkelte genstandsfund i den mørke havejord. De øverste kulturlag har altså været særligt udsatte for både naturlig nedbrydning og aktiviteter i nyere tid.

Udgravningen til den vestlige rendestensbrønd gav mulighed for at danne sig et lokalt indtryk af parcellernes dybereliggende lag. Cirka 40 cm under den registrerede flade ændrede lagenes komposition sig markant. Rester af vidjeflet kunne erkendes i flere niveauer og med skiftende orientering. Bevaringsforholdene blev stadig bedre mod bunden, hvor lagenes bevaringsgrad kunne måle sig med de våde middelalderlige lag syd for åen. En tilspidset pæl af egetræ var nedrammet i disse lag og har sandsynligvis udgjort en del af en hegnskonstruktion. Pælen bestod af et genanvendt stykke spejlklovet bygningstømmer med bevaret fjer over den tydeligt sekundære tilspidning. Hegnskonstruktionen endte sin funktionstid ved en brand. Toppen af pælen, der lå præcis 5 m o. DNN, var forkullet, og ca. 10 cm herunder lå et to cm tykt trækulslag. Pælen er dendrokronologisk dateret til ca. 775 e.Kr. (NNU j.nr.A5820) og tager man genanvendelsen og hegnets funktionstid i betragtning, er det sandsynligt, at pælen markerer overfladeniveauet ca. år. 800 e.Kr eller kort derefter.

Det er kun skønsmæssigt muligt at sammenligne lagene i rendestensbrønden med Feveiles faseinddeling

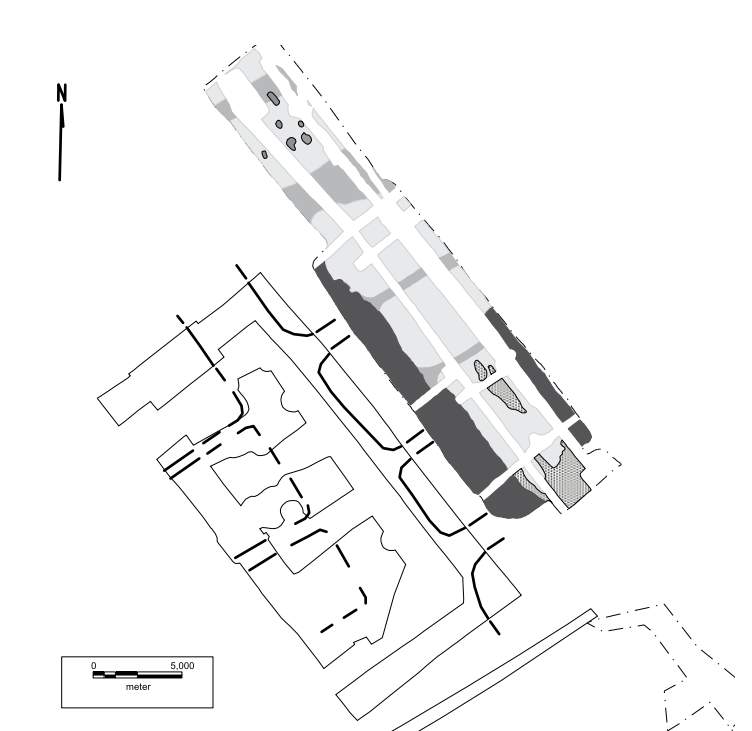


Fig. 8.

af markedspladsen i ASR 9. Ingen af lagene er så karakteristiske i deres komposition, at de med rimelighed kan knyttes på tværs af udgravningerne, og det er problematisk at sammenligne lagsekvenser på baggrund af deres højder, fordi de fladedækkende lag så ofte har sat sig i underliggende nedgravninger. En sammenligning af højder kan dog give en indikation af, hvor i markedspladsens kronologi man befinder sig. I ASR 9 lå toppen af de øverste bevarede kulturlag, svarende til markedspladsens sidste faser G, H og I (800–850), i kote 4,9–5,2 m o. DNN (Feveile 2006a s. 40–43; Feveile 2006b s. 121). Dette svarer omtrentligt til de organiske lag i rendestensbrønden, hvis top lå 5,2 m o. DNN. Den dendrokronologisk daterede pæl taget i betragtning forekommer det sandsynligt, at de nederste lag i rendestensbrønden svarer til markedspladsens sidste faser. Sikker er det, at der i Sct. Nicolaj Gade var bevaret markedspladslag 60 cm højere end i ASR 9, og det forekommer derfor sandsyn-

Felt M20 sammenholdt med de rekonstruerede yngre parcelgrænser (Fase D–H) fra posthusgravningerne (ASR 9). Efter Feveile 2006b.

Trench M20 combined with the reconstructed later plot-boundaries (Phase D–H) from the post office (posthuset) excavations (ASR 9).



Fig. 9

Blymodel til støbning af ligearmet fibel. Dekoreret med firstillede dyrehoveder med ansigterne vendt indad mod et centerpunkt. Mål: 60x25 mm.

Lead model for casting an equal-armed brooch, decorated with four stylised animal heads with their faces pointed inwards toward the centre.

ligt, at kulturlagenes ophør i ASR 9 skyldes senere forstyrrelser snarere end et reelt ophør i lagtilvæksten.

Fundene fra M20

Fundmaterialet fra afrensningen af felt M20 var ganske varieret, som det er reglen på markedspladsen (se fig. 11). Foruden almindelige fund såsom hjemlig keramik, væve- og tenvægte blev der gjort fund, som relaterer sig til kammageri og bronzestøbning. Hertil kom importeret keramik, hulglas og en enkelt importeret perle.

De enkelte parceller kunne ikke relateres til specifikke håndværk. Der blev fundet forarbejdet ben og tak på flere af parcellerne i kombination med fund relateret til metalhåndværk – primært bronzestøbning. Dette stemmer overens med den gængse opfattelse, at der hyppigt skete et skifte i værkstedstyperne inden for den enkelte parcel som følge af skiftende brugere (Feveile 2010, s. 30). Det er ligeledes karakteristisk, at der ikke blev gjort sikre fund med relation til perleproduktion, idet denne som tidligere nævnt o. år 800 e.Kr. blev fortrængt til gengæld for en øget import. I samme periode syntes der at ske en markant øgning i metalhåndværk i form af støbning og smedning (Feveile 2006b, s. 131).



Fig. 10.

Mat, gul øje-perle. Importeret. Mål: 8x7 mm.

An imported yellow glass eye bead.

Fra afrensningen ligger flere fragmenter af støbeforme og digler foruden forskellige typer af slagge. Det mest konkrete eksempel på bronzestøbning var fundet af en blymodel til fremstillingen af en ligearmet fibel. Modellen synes i kraft af form og størrelse (6 x 2,6 cm) at tilhøre Jan Petersens Ljønnnes-gruppen svarende til Iben Skibsted Klæsøes SK type 1, der er karakteriseret ved geometrisk udsmykning i enkel stregornamentik. Petersen daterede Ljønnnes-gruppe til det 9. århundrede, mens Skibsted Klæsøe daterer SK type 1 til slutningen af det 8. århundrede og første halvdel af det 9. århundrede (Petersen 1928, s. 76–78; Skibsted Klæsøe s. 100–103). Modellen fra Sct. Nicolaj Gade er atypisk for nævnte type, fordi den er dekoreret med parvise modstillede dyrehoveder, hvilket også er tilfældet for de to øvrige kendte eksempler fra Ribes markedsplads fundet i henholdsvis ASR 9 og ASR 15 Kunstmuseets kælder (2009). Modellen fra ASR 9 blev fundet i et lag tilhørende fase G (800–820), mens modellen fra Kunstmuseet kelder blev fundet i et relativt højtliggende lag (ca. 4,4 m o. DNN).¹ Fra laget kom to fragmenter af samme støbeform med aftryk af et skålføremet spænde af type P12, der optræder fra fase F til H, men med en klar overvægt i fase G (Feveile 1994, tab. 3). Det er i denne sammenhæng bemærkelsesværdigt, at blymodellen fra Sct. Nicolaj Gade blev fundet en hel meter højere end modellen fra Kunstmuseets kælder.

De fundne støbeformsfragmenter fra Sct. Nicolaj Gade består for langt størstedelens vedkommende af mindre fragmenter uden aftryk. To større fragmenter har aftryk, men i begge tilfælde er der tale om underformer, der ikke med sikkerhed kan bestemmes.

Hovedparten af de øvrige fundgrupper var import. Heriblandt

var importkeramik i form af et par skår af Tating, enkelte skår af muschelgrus og Badorf eller Badorf-lignende. Importkeramikken var klart underrepræsenteret i forhold til den hjemlige keramik, der optrådte i form af skår fra halvkuglekar, svaleredekar og stempeleornamenteret keramik. Denne artikel vil ikke komme nærmere ind på den hjemlige keramik fordi det på nuværende tidspunkt ikke forekommer muligt, at skelne det 9. fra det 10. århundrede i materialet. Kombinationen af det importerede keramik tyder på en datering af lagene til det 9. århundrede. Muschelgrus har sit tyngdepunkt i det 9. århundrede, men kan forekomme indtil slutningen af det 10. århundrede (Lüdtke & Schietzel 2003, s. 207). Tating produceres fra anden halvdel af det 8. århundrede og har sit tyngdepunkt i første halvdel af det 9. århundrede, men har sandsynligvis en ret lang omløbstid (Lüdtke & Schietzel 2003, s. 265). Skårene af Badorf eller lignende består for størstedelen af mindre bugskår, hvoraf et enkelt er dekoreret med rullestempel samt et enkelt skår af en båndformet hank.

Blandt de øvrige importerede fund var et par skår af klæbersten, ét kværnstensfragment af basalt og flere hvæssesten af både violet og grå skifer. I Kaupang blev klæbersten brugt fra ca. 805 og frem (Baug 2011, s. 331), idet produktionen fortsatte ind i middelalderen.

Som tidligere nævnt blev der blot fundet én perle ved afrensningen; en mat, gul øje-perle. En tilsvarende perle blev fundet som del af en perlekæde i en barnegrav (G1133) under udgravningerne på Lindegården ved Ribe Domkirke 2008–2009. Barnets knogler kunne ikke kulstof-14 dateres, men intet tyder endnu på, at der skulle være grave ældre end midten af det 9. århundrede på denne lokalitet. En datering af barnegraven til det 10.

årh. ansås for mest sandsynlig på baggrund af fund af lignende perlekæder (Søvsø 2010a, s. 155). Perlen fra Sct. Nicolaj Gade er identisk med Johan Callmers B2370, der som de øvrige gule, opake perler udelukkende tilhører BPVIII dvs. 915–950 (Callmer 1977, s. 87).

Fra den øverste lagsekvens i den vestlige rendestensbrønd kom ti perler, hvoraf de ni kunne bestemmes som importerede, afskårne perler. Den sidste kunne ikke bestemmes. Fra den underliggende organiske lagsekvens over den nedbrændte hegnskonstruktion kom fem perler, hvoraf tre var importerede (to guldfolierede og segmenterede samt en lille blå afskåren). En større blå, ringformet perle var sandsynligvis produceret på markedspladsen, mens en femte ikke kunne bestemmes. Fra samme lag kom desuden råmateriale til per-

Felt	Keramik				Ler		Sten		Metal			
	Vik. Hjemlig (A1)	Vik. import	Mia. hjemlig (A2 og B1)	Mia. import	Vævevægt	Tenvægt	Basalt	Hvæssesten	Klæber	Mønt	Blymodel	Vægtlod
M20	196	18	9	3	5	2	1	6	2	0	1	1
Felt	Glas				Støbning		Rav	Org. Mat.				
	Glasperle	Tessera	Hulglas	Glas div.	Støbeform	Digle	Ubearbejdet	Kam el. halvfabrik.	Bearbejdet knogle el. tak			
M20	17	3	4	2	86	28	5	12	23			

Fig. 11

Generel oversigt over fundene fra M20 fordelt på fundtyper. Fundene af slagge og animalske knogler er ikke medregnet.

Distribution of finds from trench M20 divided by type. Slag from ironworking and animal bones are not included.

leproduktion i form af en mosaikstift (også kaldt tessera). Yderligere fund med relation til produktion af glasperler kom fra den nederste lagsekvens under trækulslaget fra hegnets nedbrænding i form af endnu to mosaikstifter og en glassplint.

En datering af den afrensede flade i M20 på baggrund af fundmate-

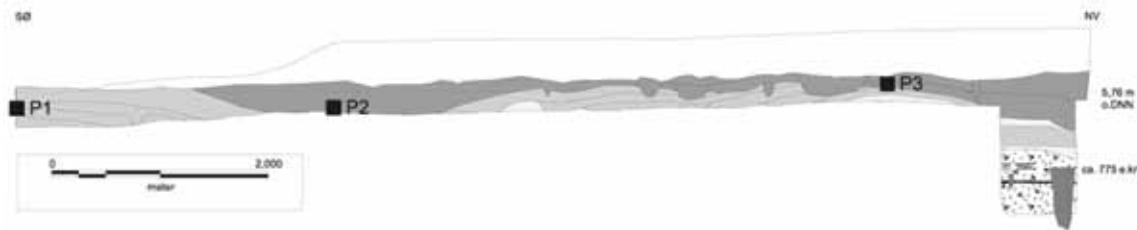


Fig. 12.

Fig. 12 Sydprofil i felt M20. På profilen ses de mineraliserede lag (mørkegrå) og aktivitetslagene på parcellerne (lysegrå). Til højre ses udgravningen til den vestlige rendestensbrønd, med de organiske lag i bunden adskilt af det tynde brandlag. I de organiske lag ses forskellige hegnskonstruktioner i form af vidjeflet og den daterede hegnspæl. De sorte kvadrater markerer de udtagne floteringsprøver.

The south profile in trench M20. Visible in the profile is the mineralised layer (dark grey) and the activity layers on the plots (light grey). To the right, the excavation of the western drainage-well, the organic layer in the bottom is separated by the thin burnt-layer. Several wattle fences are visible in the organic layer along with the dated fence pole. The black squares mark the locations of the flotation samples.

rialet er ikke entydig. F.eks. tyder blymodellen, i kraft af de to øvrige kendte eksempler fra Ribe, på en datering til de første årtier af det 9. århundrede, mens øje-perlen tyder på en datering hundrede år senere. Det samlede fundmateriale tyder på, at hovedparten af lagene på den afrensede flade blev aflejret i det 9. århundrede. Da fladen ligger en halv meter højere end niveauet ca. år 800 (jf. den dendrokronologisk daterede hegnspæl), må det skønnes at aflejringen skete et godt stykke inde i det 9. århundrede.

Kulstof-14 dateringerne af de yngste lag i felt M20

Tre floteringsprøver á ca. 1,5 liter blev udtaget fra hovedfeltets syd-vestprofil (se fig. 12). Prøverne blev omhyggeligt forseglet og floteret for derefter at blive sendt til kursorisk gennemsyn på Moesgaard Museums Afdeling for Konservering og Naturvidenskab. Fra hver af de tre prøver blev der udvalgt materiale til tre AMS-dateringer foretaget ved AMS ¹⁴C Dateringscenteret ved Aarhus Universitet. Alle ni prøver bestod af forkullet korn (rug, havre og avnklædt byg).

Figur 13 viser de ni foretagne kulstof-14 dateringers kalibrerede resultater (AAR 15940–15948). En af prøverne, P1.1, er med al sandsynlighed residual. Med to standardafvigelser er der således 95% sandsynlighed for, at dens datering falder inden for perioden 662–772 e.Kr., hvorved den er ældre end den dendrokronologisk daterede hegnspæl (ca. 775 e.Kr.).

To af prøverne, P3.2 og P3.3, er sandsynligvis også residuelle, da der med to standardafvigelser er 95% sandsynlighed for, at deres datering falder henholdsvis inden for perioden 691–881 e.Kr. og 761–876 e.Kr.

Fem prøver er, med to standardafvigelser, med altovervejende sandsynlighed dateret til enten anden halvdel af det 9. eller det 10. århundrede (P1.2 med 87% sandsynlighed og de øvrige med 95% sandsynlighed), og tre af disse med stor sandsynlighed til anden halvdel af det 10. århundrede. P1.2 falder således med 87% sandsynlighed i perioden 856–988 e.Kr., P1.3 med 85% sandsynlighed inden for perioden 949–1024 e.Kr., P2.1 med 95% sandsynlighed inden for perioden 894–1013 e.Kr., P2.2 med 82% sandsynlighed inden for perioden 945–1022 e.Kr. og P2.3 med 77% sandsynlighed inden for perioden 941–1020 e.Kr. Den tætte overensstemmelse mellem prøvernes datering sandsynliggør, at de er aflejret in situ, hvorved de daterer lagenes akkumulering. En enkelt prøve er dateret til det 11. eller 12. årh. Dette strider ikke imod en generel datering af lagenes akkumulering, men indikerer blot, at der også senere var aktivitet i området.

På baggrund af de kalibrerede dateringer er det overvejende sandsynligt, at der blev akkumuleret kulturlag på markedspladsen i anden halvdel af det 10. årh. I kraft af lagenes karakter og de fundne genstande med relation

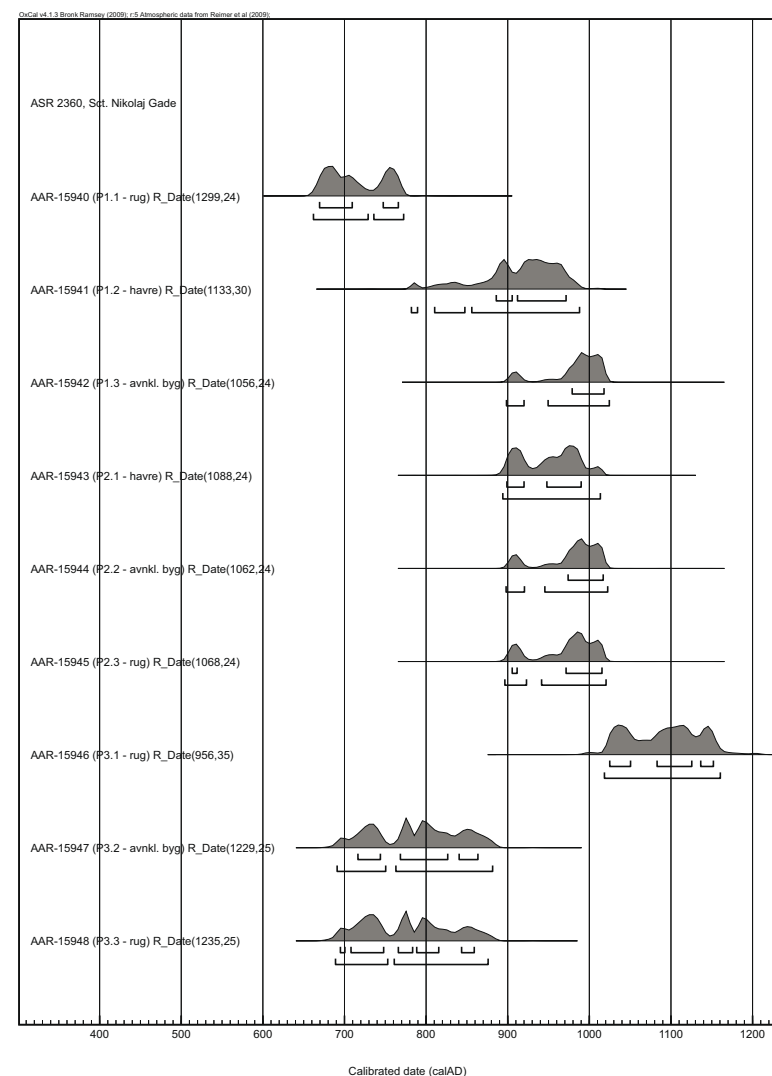


Fig. 13.

Resultaterne af de kalibrerede kulstof-14 dateringer.

The results of the calibrated radiocarbon dates.

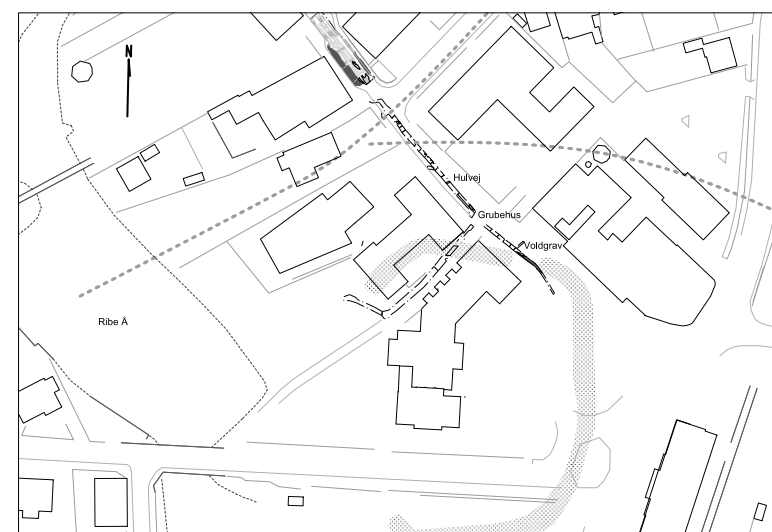


Fig. 14.

Resultaterne fra kloakgrøften i den sydlige del af Sct. Nicolaj Gade sammenholdt med den rekonstruerede voldgrav D fra det 12. århundrede. De stiplede linjer angiver den rekonstruerede vejforbindelse over Ribe Å fra forhistorisk tid til midten af det 13. århundrede. Efter Søvsø 2010b.

The results from the sewer-trench in the southern part of Sct. Nicolaj Gade combined with the reconstructed moat from the 12th century (moat D). The dashed line represents the reconstructed road over River Ribe used from prehistory until the middle of the 13th century.



Fig. 15.

Voldgravens yderkant i bunden af felt M40.

The outer edge of the moat seen in the bottom of trench M40.

Fig. 16.

Fordelingen af den totale mængde importkeramik fra første etape. Med lysegrå ses keramiktyper fra det 8. til det 10. århundrede. Med mørkegrå ses keramiktyper fra det 11. til det 14. århundrede.

The distribution of imported pottery from the first excavations. In light grey are pottery types dated to the 8th and 10th century and in dark grey are types dated to the 11th and 14th century.

Fig. 17.

Fordelingen af den totale mængde importkeramik fra anden etape. Med lysegrå ses keramiktyper fra det 8. til det 10. århundrede. Med mørkegrå ses keramiktyper fra det 11. til 14. århundrede.

The distribution of imported pottery from the second excavations. In light grey are pottery types dated to the 8th and 10th century and in dark grey are types dated to the 11th and 14th century.

til metalstøbning og kammageri er det endvidere sandsynligt, at parcelleringen stadig var fungerende i denne periode, og at aktiviteten på stedet således havde en vis urban karakter.

Mens kulstof-14 dateringerne udviser en høj grad af sikkerhed, er fundsammensætningen fra den lidt lavere liggende flade mere tvetydig. Dette illustrerer, hvor problemfyldt det kan være alene på baggrund af genstandsmaterialet at skelne det 9. fra det 10. århundrede endsige første halvdel af det 9. århundrede fra anden halvdel, når det tidligere så markante glasmateriale er næsten fraværende.

Hulvej og voldgrav D

Ud for plejehjemmet Riberhus kunne en hulvej registreres i kloakgrøftens profil. Kloakgrøften gik under vejens bund, men langs dennes østlige kant lå en serie af dybere hjulspor. Sidstnævnte ses på figur 14 og angiver sandsynligvis hulvejens NØ-SV – orienterede forløb. Hulvejens bund lå 3,66 m o. DNN på grænsen mellem blegsand og undergrund, mens den underliggende serie af hjulspor stak 40 cm dybere. Vejen førte med al sandsynlighed

mod vadestedet, der fungerede som overgangssted fra forhistorisk tid og indtil midten af det 13. årh. Det var sandsynligvis med henblik på kontrol af dette overgangssted, at der i det 12. årh. blev anlagt et voldsted umiddelbart sydøst herfor under den nuværende Odins Plads (Søvsø 2010b, s. 51ff.). Voldgraven (Voldgrav D), der udgør den eneste erkendte del af borganlægget, blev påvist flere steder ved udgravning af Gasværksgrunden i 1993. Den kunne imidlertid ikke påvises i Sct. Nicolaj Gade, hvilket er årsagen til, at den senere er rekonstrueret med en åbning netop her (Feveile 2006c, 322ff.). Observationerne i 1993 blev dog gjort i ganske små felter (ca. 0,5 x 0,5 m), og ved undersøgelsen i 2011 kunne voldgraven foruden i Sct. Nicolaj Gade også påvises under Gasværksstien mellem plejehjemmet Riberhus og Museet Ribes Vikinger. Et muligt sydligt forløb blev eftersøgt i kloakgrøften i haven bag plejehjemmet men med negativt resultat, hvorfor voldgravens sydlige udstrækning stadig er usikker. Der blev ikke gjort fund i voldgraven, der kunne præcisere dennes datering. Det eneste fund fra hulvejen bestod af en hestesko af middelalderlig type. Vejens relative stratigrafiske datering er meget åben, da den skar det ældste

Fig. 16

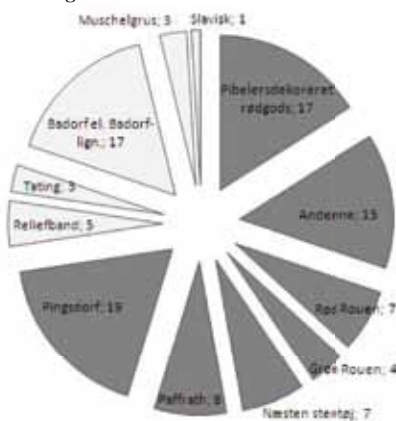
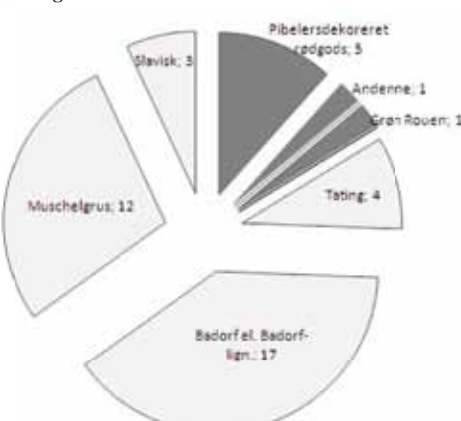


Fig. 17



kulturlag på stedet umiddelbart over fygesandslaget, mens den var overlejret af lag fra nyere tid.

Middelalderlige kulturlag

Der var i størstedelen af første etape bevaret intakte kulturlag 10–20 cm under den eksisterende vejkasse. I felt M1 og M7 var der bevarede kulturlag i over to meters tykkelse, mens kulturlagene blot var 1,25 m tykke i felt M8. Ved Ribe Kunstmuseum (felt M16) lå de øverste kulturlag 5,77 m o. DNN, hvorved lagenes samlede tykkelse igen oversteg to meter.

De øverste 20–60 cm af kulturlagene bestod af mørke, gråbrune mineraliserede lag lig de kulstof-14 daterede lag i M20. Lagenes ensartede karakter var næppe et udtryk for, at de havde samme alder, men nærmere at de som øverstliggende lag havde været særligt eksponerede for nedbrydning. De øverste kulturlags meget nedbrudte karakter gjorde det desuden svært at skelne fladedækkende lag fra nedgravninger. Der blev ved første etape ikke udtaget prøver fra de yngste kulturlag til kulstof-14 datering.

Det samlede fundmateriale fra første etape bærer præg af et meget begrænset indslag af genstande fra senmiddelalder, renæssance og nyere tid. Tidlig- og højmiddelalder er repræsenteret i det keramiske materiale i form af glaseret ældre rødgods samt importkeramik i form af pibelsdekoreret rødgods, Andenne-gods, rød og grøn Rouen, stentøj og næsten stentøj. Heriblandt er gods af Paffrath- og Pingsdorf-typen. De nævnte typer udgør en lille del af det samlede keramiske materiale, der helt domineres af gråvare. Denne gruppe indeholder både hårdere brændt kuglepote med drejet og skarpt profileret rand såvel som traditio-

nelt blødere brændt vikingetidigt keramik i form af halvkuglekar og svaleredekar. Dertil kommer hjemlige stempelornamenterede kar foruden et enkelt skår af ornamenteret, slavisk keramik. Materialet indeholder også en del atypisk gråvare som f.eks. halvkuglekar af en hårdere brændt og tyndere godstype, der desuden kan være glittet på ydersiden. Den samlede andel af middelalderlig importkeramik er større end andelen af importeret keramik fra vikingetiden. Sidstnævnte indeholder skår af reliefbåndamforaer, Tating-vare, muschelgrus-vare samt keramik af Badorf-typen eller lignende.

Størstedelen af det ældre glaserede rødgods samt den middelalderlige importkeramik fordelte sig på felterne M1, M3, M6, M9 og M16. Der er altså en tendens til, at den tidlig- og højmiddelalderlige keramik optræder, hvor kulturlagene var tykkeste dvs. i den nordligste del af Sct. Nicolaj Gade samt ved Ribe Kunstmuseum. Det er bemærkelsesværdigt, at det keramiske materiale fra første etape indeholder stort set alle importtyper kendt fra markedspladsen og middelalderbyen. Der er altså i den nordlige del af Sct. Nicolaj Gade kontinuitet i det importerede keramiske materiale fra det 8. til det 14. århundrede, hvilket er usædvanligt. Tilstedeværelsen af næsten alle importtyper fra det 11. til 14. århundrede samt mængden sandsynliggør, at der i området ligger middelalderlige kulturlag.

Det er usikkert, hvordan de middelalderlige lag er akkumuleret – om det er sket ved sekundær deponering eller ved en kontinuerlig bebyggelsesaktivitet. Omfanget af de middelalderlige lag er ligeledes usikkert, men det er sandsynligt, at de særligt i den nordligste del af Sct. Nicolaj Gade er betydelige. I lyset af dateringen af de yngste lag i M20 samt det keramiske mate-

riale fra første etape fremstår den nordligste del af Sct. Nicolaj Gade samt de tilstødende dele af Nederdammen og Saltgade mere end nogensinde central for den fremtidige forståelse af Ribes udvikling i vikingetid og tidlig middelalder.

Ribe i det 10. århundrede?

Med de ovenstående dateringer synes der ikke længere at herske tvivl om, at der har eksisteret et Ribe nord for åen også i det 10. århundrede. Spørgsmålet er, hvordan det 10. århundredes Ribe skal karakteriseres, og hvorfor de arkæologiske spor fra perioden tidligere har været så svage.

Undersøgelserne i Sct. Nicolaj Gade har påvist, at de yngste lag på markedspladsen har ligget meget udsat og sandsynligvis blev ødelagt over et stort område i nyere tid, bl.a. som følge af havebrug. De har derimod ligget delvist beskyttet under selve gadeforløbet, ligesom de stadig kan være bevaret under middelalderlige kulturlag længere mod nordvest i området mellem Nederdammen, Saltgade og Tvedgade. Der kan endvidere eksistere et metodisk problem i forhold til genstandsmaterialet. Hvis der ved midten af det 9. århundrede sker et skifte i fundmaterialet fra et varieret materiale med et markant indslag af import til et mere organisk og lokalt orienteret materiale, er det anderledes problematisk at skelne det 9. fra det 10. århundrede. Dette vil være en relevant indgangsvinkel for fremtidige undersøgelser på markedspladsen.

Søren M. Sindbæk har i *Networks and nodal points: The emergence of towns in early Viking Age Scandinavia* karakteriseret det 8. og 9. århundredes Ribe som et „nodal point“. Sindbæk har, på baggrund af fundsammensætningen på en

lang række skandinaviske lokaliteter med spor efter håndværksproduktion og handel, udskilt en lille og særlig gruppe lokaliteter, der fungerede som aktører i periodens langdistancehandel – de såkaldte „nodal points“. Udover Ribe var disse Kaupang, Birka, Åhus, Truso, Gross Strömkendorf og Hedeby. Selv om disse lokaliteter kunne være karakteriseret ved en urbanisering, adskilte de sig på centrale punkter fra de senere befæstede byer i det 10. århundrede og frem. De var således ikke orienteret mod deres opland men udelukkende mod de øvrige „nodal points“, ligesom deres funktion primært var rettet mod langdistancehandelen. Dette stod i modsætning til de senere byers flersidede funktionalitet (Sindbæk 2007, s. 129).

Et muligt scenarie kunne være, at Ribe efter midten af det 9. århundrede forsvandt fra landkortet som et „nodal point“ for i højere grad at fungere som en by i den egentlige forstand. Det er sandsynligt, at det var i denne periode, at Ribe for første gang blev befæstet ved etableringen af voldgrav B, der oprindeligt blev dateret til det 10. århundrede (Feveile 2006a, s. 49). Samtidig viser de seneste undersøgelser ved domkirken, at der i samme periode opstod et kirkeligt centrum syd for åen (Søvsø 2010a, 159).

Konklusion

De arkæologiske undersøgelser i forbindelse med renoveringen af Sct. Nicolaj Gade i 2011 (udført i to etaper i henholdsvis 2010 og 2011) gjorde det muligt at påvise det 10. århundredes markedsplads. Der har ikke tidligere været væsentlige spor efter denne periode, og det har derfor været antaget, at markedspladsen enten flyttede eller ophørte med at eksistere ved midten af det 9. århundrede. Kulstof-14 dateringer af korn fra de øverste

kulturlag i Sct. Nicolaj Gade kunne imidlertid påvise, at der fortsat var aktivitet på stedet i det 10. århundrede. De stratigrafiske iagttagelser samt fund med relation til bronze-støbning og kammageri sandsynliggjorde desuden, at parcelstrukturen, der blev etableret tidligt i det 8. århundrede, fortsat var fungerende i det 10. århundrede. Der tegner sig dermed et mere kompliceret billede af Ribes udvikling i vikingetiden end tidligere antaget, ikke mindst i kraft af den for nyligt påviste kristne gravplads ved domkirken. Et muligt scenarie kunne være, at Ribe frem for langdistancehandelen i højere grad vender sig mod oplandet for i højere grad at fungere som befæstet by, som det kendes fra det 10. århundrede og frem.

De hidtil manglende arkæologiske spor af det 9. århundrede skyldes sandsynligvis, at de yngste lag på markedspladsen har ligget meget udsatte og er blevet ødelagt over et stort område i nyere tid, bl.a. som følge af havebrug. De har derimod ligget delvist beskyttet under Sct. Nicolaj Gade, ligesom de stadig kan være bevaret under middelalderlige kulturlag længere mod nordvest i området mellem Nederdammen, Saltgade og Tvedgade. Mens kulstof-14 dateringerne udviste en høj grad af sikkerhed, var genstandsmaterialet fra den afrensede flade i M20 tvetydigt. De svage spor efter det 9. århundrede kan således også skyldes problemer ved oldsagstypologierne, når det tidligere så markante glasmateriale ikke længer optræder. Det forekommer i kraft af undersøgelserne i Sct. Nicolaj Gade problemfyldt alene på baggrund af genstandsmaterialet at skelne det 9. fra det 10. århundrede.

De arkæologiske undersøgelser i forbindelse med første etape kunne påvise, at markedspladsen strakte sig længere mod nord end hidtil antaget – og sandsynligvis helt frem til Saltgade. Kulturlagene havde sit

mægtigste omfang i den nordligste del af Sct. Nicolaj Gade samt ved Ribe Kunstmuseum, hvor de var bevaret i over to meters tykkelse. De øverste af lagene var med al sandsynlighed middelalderlige, men det var ikke muligt uden brug af naturvidenskabelige dateringsmetoder at etablere en sikker kronologi. Det var desuden ikke muligt inden for rammerne af anlægsarbejdet at påvise, hvordan de middelalderlige lag var akkumuleret.

Kulturlagene var generelt dårligt bevarede i den sydlige del af Sct. Nicolaj Gade, og syd for Sct. Nicolaj Gade 14A var der sandsynligvis kun bevaret lag fra det 8. århundrede. Det parcellerede område strakte sig ikke længere end til Sct. Nicolaj Gade 17, og syd for felt M32 var der ikke længere bevaret fladedækkende kulturlag. Syd for det parcellerede område blev der påvist et grubehus og en NØ/SV orienteret hulvej. Hulvejen havde med sikkerhed fungeret i middelalderen, men gik sandsynligvis tilbage til forhistorisk tid, hvor den har ført mod vadestedet over Ribe Å.

Noter

1. ASR 15 K18 – Beretning for udgravning i kælderen på Ribe Kunstmuseum.

Litteratur

Baug, I. 2011: Soapstone Finds. I: D. Skre (ed.), *Things from the Town. Artefacts an Inhabitants in Viking-age Kaupang*, Kaupang Excavation Project Vol. 3. s. 312–334. Oslo.

Bencard, M. 2010: Introduction. I: M. Bencard, H. Brinch Madsen (eds.), *Ribe Excavations*, Vol. 6, s. 7–15. Højbjerg.

Callmer, J. 1977: *Trade Beads and Bead trade in Scandinavia ca. 800 – 1000 A.D.* Lund.

Feveile, C. 1994: *Støbeforme til ovale skålpænder fra Ribe – fragmenter af en produktion.* Hovedfagspeciale, Institut for forhistorisk arkæologi, Aarhus Universitet.

Feveile, C. 2006a: Ribe på nordsiden af åen, 8.– 12. århundrede. I: C. Feveile (ed.), *Ribe Studier* Bd. 1.1, s. 13–63. Højbjerg.

Feveile, C. 2006b: ASR 9 Posthuset. I: C. Feveile (ed.), *Ribe Studier* Bd. 1.2, s. 119–190. Højbjerg.

Feveile, C. 2006c: ASR 1085 Gasværksgrunden. I: C. Feveile (red.), *Ribe Studier* Bd. 1.2, s. 313–330. Højbjerg.

Feveile, C. 2010: Ribe opstår 700–865. I: S. Bitsch Christensen (red.), *Ribes Bys Historie 1. 710–1520*, s. 26–38. Esbjerg.

Feveile, C. & M. Søvsø 2010: Ribe genopstår. I: S. Bitsch Christensen (red.), *Ribes Bys Historie 1. 710–1520*, s. 38–45. Esbjerg.

Kinch J. 1869: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen.* Ribe.

Lüdtke, H. & K. Schietzel 2003: *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa.* Band 1. Neumünster.

Nielsen, I. 1985: *Middelalderbyen Ribe.* Viby J.

Petersen, J. 1928: *Vikingetidens smykker.* Stavanger.

Sindbæk, S. M. 2007: Networks and nodal points: the emergence of towns in early Viking Age Scandinavia. *Antiquity*, volume 81, number Pt 311, s. 119–132.

Skibsted Klæsøe, I. 1997: Vikingetidens kronologi – en nybearbejdning af det arkæologiske materiale. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1997 (1999), s. 89–142.

Søvsø, M. 2010a: Tidligkristne begravelser ved Ribe Domkirke – Ansgars kirkegård? *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* 13, s. 147–164.

Søvsø, M. 2010b: Bebyggelsesmønstre. I: S. Bitsch Christensen (red.), *Ribes Bys Historie 1. 710–1520*, s. 45–53. Esbjerg.

Toftgaard, J. 2010: Bebyggelsesmønstre og byplanlægning. I: S. Bitsch Christensen (red.), *Ribe Bys Historie 3. 1850–2010*, s. 19–39. Esbjerg.

Summary

The excavations in Sct. Nicolaj Street – New results from Ribe's marketplace during the 9th and 10th century

Through the archaeological excavations undertaken during the renovation of Sct. Nicolaj Gade in 2011 (undertaken over two seasons during 2010 and 2011), it was possible to demonstrate evidence for Ribe's 10th century marketplace. Definite evidence for this period had not previously been found and it was earlier suggested the marketplace either moved or went out of use in the middle of the 9th century. The radiocarbon dates of grain samples, taken from the upper culture layer in Sct. Nicolaj Gade, demonstrate that activity continued into the 10th century. Additionally, the stratigraphic sequence, combined with the material related to bronze casting and comb production, indicates that the plot-structure from the early 8th century continued into the 10th century. These results draw a more

complicated picture of Ribe's development during the Viking Age than previously thought. This is especially evident when combined with the recently discovered Christian churchyard near to the cathedral. A possible scenario could be that, rather than favoring long distant trade, Ribe increasingly turned toward its hinterland and functioned as a fortified town, as it is known from the 10th century and onwards.

The lack of evidence from the 9th century could be explained as a result of these vulnerable layers having been disturbed or destroyed through later activities, such as modern gardening, over a large area. In contrast, the deposits under Sct. Nicolaj Gade were relatively protected. In the area between Nederdammen, Saltgade and Tvedgade, northwest of Sct. Nicolaj Gade, there could still be preserved 9th century layers under the mediaeval layers. While the radiocarbon dates are quite secure, the artefacts from the cleaned surface of the trench were more ambiguous. The lack of evidence from the 9th century could be due to a problem with the artefact typologies. The excavations at Sct. Nicolaj Gade demonstrate that it is problematic to try to divide the 9th and 10th centuries based on artefacts alone.

The results of the first archaeological excavations demonstrated that the marketplace extended further to the north than previously thought, possibly all the way to Saltgade. The most intact culture layers were found on the north side of Sct. Nicolaj Gade and around the Ribe Art Museum, where they were than 2 meters thick. The uppermost layers are likely to date to the Middle Ages, however this can only be confirmed through scientific dating methods. Because of the limitation of the trench area, it was

not possible to determine how the medieval layers accumulated.

The culture layers in the southern part of Sct. Nicolaj Gade were generally poorly preserved and likely, only the 8th century layers are intact south of Sct. Nicolaj Gade 14A. The plots do not extend beyond Sct. Nicolaj Gade 17 and south of trench M32 there are no intact culture layers. South of the plots, a pit-house and a NE/SW orientated sunken road was discovered. The sunken road was certainly in use during the Middle Ages and probably also in prehistory, where it would have led to a crossing point over River Ribe.

Michael Alrø Jensen
Museumsinspektør
Sydvestjyske Museer
Tangevej 6, 6760 Ribe
miaj@sydvestjyskemuseer.dk

BY, MARSK OG GÆST



Udgravningerne i
sct. Nikolajgade

Ribe-stenen



1200-tallets ærkebispes-
stridigheder i lokalt perspektiv



Højmiddelalderens grave
på Lindegården i Ribe



En silhuettør kommer
til byen